

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 23

1942

UPPSALA 1942

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1942

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

42700

Några textkritiska anmärkningar till Dan Anderssons Samlade skrifter.

Av Bertil Lauritzen.

Lika litet som Dan Anderssons utgivna skrifter äro hans efterlämnade papper av någon större omfattning. Det ingick inte i hans vanor att bevara papper och manuskript. I regel publicerade han sina verk så snart som möjligt efter fullbordandet, och därmed är också vanligen manuskriptet försvunnet. Vad som finns tryckt från Dan Anderssons livstid tvingas vi därför nu i allmänhet att acceptera, även om dikten eller novellen gör intryck av att ha varit utsatt för korrigeringar från redaktörens penna.

Annorlunda förhåller det sig med de posthuma verken, där en jämförelse med manuskripten ju ännu kan göras. En sådan undersökning ger emellertid vid handen, att även här utgivarna ibland av olika anledningar ansett sig befogade att korrigera den ursprungliga texten utan att ange detta i någon kommentar. Två exempel skola här tas upp, det ena emedan bearbetningen berövat dikten dess komposition, det andra emedan utgåvan där icke endast är alltför fri utan även ofullständig på en punkt som är av stort intresse för studiet av Dan Andersson och hans inre utveckling.

På sidorna 224—226 i del 2 av Dan Anderssons *Samlade skrifter* återfinnes den numera ganska kända diktcykeln »En vagnatt» och på sidan 227 den ännu mera bekanta dikten »Till kärleken», en liten utsökt poetisk transkription av inledningen till Paulus' berömda kärlekskapitel. Såväl diktcykeln som »Till kärleken» torde icke blott böra räknas bland det mognaste och konstnärligt fullödigaste som Dan Andersson skapat, utan innebär också en klar bekännelse av den kärlekstro som blev det sista steget i hans religiösa utveckling. I det skick dessa dikter publicerats göra de emellertid ur kompositorisk synpunkt ett ganska egendomligt intryck.

Cykeln »En vagnatt» börjar i den av Ragnar Jändel redigerade utgåvan av S. s. del 2 med en ljus dikt, där inledningsorden lyda: »O, morgon, jag ropar mot solen, hav tack för det hopp som du gett.» Efter denna märkliga början på vagnatten följer en dikt, som plötsligt bryter den förstas stämning med orden: »Det är en nåd att tung och svår vår väg, o Gud, du gjort». Den tredje dikten rymmer en tidsangivelse:

Och i natt i dom och ensamhet,
 står höstens himmel klädd,
 och en ande vars namn jag icke vet
 har vaknatt vid min bädd.

Den fjärde och sista dikten rör sig i den tid »när morgon vänds i dag» och hyllar kärleken som den gud till vilken skalden vänder sig med all sin förtröstan. Cykeln börjar och slutar alltså på morgonen och rymmer en oförklarlig inkonsekvens i stämmings- och innehållsutvecklingen.

Dikten »Till kärleken» talar också den om kärlekens oändliga makt men visar i sin tredje strof en störande avmattning efter den andra strofens starka stegring.

Alla dessa dikter finnas bland Dan Anderssons efterlämnade papper på ett enda manuskript, som företer väsentliga olikheter mot utgåvan. Särskilt anmärkningsvärt är, att förändringarna antecknats på det maskinskrivna manuskriptet genom ogenerade korrekturändringar, som icke äro av Dan Anderssons hand. Vissa av dikterna ha putsats i sina enskildheter, och ordningen mellan dem har helt omkastats. Det är icke här möjligt att diskutera, vilken rätt Ragnar Jändel som utgivare ansett sig ha att följa eller vidtaga dessa förändringar i manuskriptet, även om de i ett par fall varit av godo, såsom vid uppenbara felslag av typen »sång» i stället för »gång» i första diktens tredje rad. De ge emellertid i sin helhet en så förvanskad bild av den ursprungliga diktcykeln, att man torde göra Dan Andersson en tjänst genom att avtrycka manuskriptet ordagrant. Med sin ursprungliga stavning och kommatering har det följande lydelse:

I.

Det är en nåd att svår och lång
 vår väg, o Gud du gjort,
 och all vår sång blir till tunga steg
 mot evighetens port.
 Och om o Gud du glömt en dag
 på plågans bädd din son:
 o rådens icke, det är jag,
 du ropar fjärranfrån.
 Om kval, om död, om allt du vill,
 o livets gud, jag ber,
 allt som gör ont, det hör oss till,
 giv mer, o Gud, giv mer!

*

En hemlighet är allt vårt liv:
 en insekt surrar där åskan slog,
 och barnen leka i gräset
 där mor av förskräckelse dog.

Men aldrig än jag en hemlighet sport
 så svår att lära sig hel,
 som att älska den som mig illa gjort
 och begråta egna fel.
 Och i natt i dom och ensamhet,
 står höstens himmel klädd,
 och en ande vars namn jag icke vet
 har vaknatt vid min bädd.

*

Dock Du som allt med vishet styr
med hög ofattlig lag,
så gott jag kan till Dig jag flyr
när morgon vänds i dag.
Så är Du min förtröstan all
du kärlek som i allting bor,
i stjärnors eld, i havets svall,
i blicken hos min mor!

*

Det sägs att en helig i tron, en profet,
vars röst klingar långt som en malm, en cymbal,
men som icke vet kärlekens hemlighet,
han hör till de fattigas tal.

I kärlek den stingande tistel blir skön,
och majrägn vattnar förtorkade land,
en ros skall dofta, en äng bliva grön
mitt i öknens brännande sand.

Och envar profetia och psalm skall förgå,
som en fläkt, som en rök på förgängelsens bud,
men allt som av kärlek är fyllt skall bestå
och leva och vara som Gud.

II.

O morgon, jag ropar mot solen,
hav tack för det hopp som du gett
om en högre och fullare dagning
än den mina ögon har sett!
Vem kan älska den stinkande jorden
när rymden av stjärnor är full,
eller fröjdas åt träsklandens vågar
när himlen har gator av gull!
O ängel med lysande vingar
med en panna som Beatrice,
fly ut över muren av jaspis
och bär mig till Paradis!

Titeln »En vaknatt» är på manuskriptet utsatt med blyerts, enligt en uppgift från Karl Olsson (chefen för Tidens förlag) troligen av Erik Hedén eller Torsten Fogelqvist, vilka granskat manuskripten före utgivningen. Ändringarna i text och numrering äro däremot gjorda med bläck och härröra förmodligen från Ragnar Jändel.

Dikten »Till kärleken» är på manuskriptet överkorsad med blyerts av Karl Olsson, som också gjort en anteckning därbredvid: »Kommer i tryckt manus». Detta tryckta manus är ett urklipp ur skämttidningen Naggens julnummer 1920, där Lindorm publicerat »Till kärleken» tillsammans med tre andra posthuma smådikter av Dan Andersson. Vilket manus som vid denna första tryckning kommit till användning är emellertid ovisst. Det kan dock vara av intresse att notera, att medan Lindorm använder den strofordning som Samlade skrifter tagit upp efter honom, bibehåller Sven Scholander vid sin tonsättning av dikten den av det bevarade manuskriptet att döma ursprungliga ordningen.

Del 5 av *Samlade skrifter* inbjuder till viss kritik. I sina »Anmärkningar» uppger Alf Ahlberg t. ex. varifrån han hämtat de dikter och prosastycken i samlingen som förut varit publicerade. Det kan vara av värde

för den intresserade att få denna lista rättad, då nära hälften av uppgifterna äro felaktiga och ett par saknas.¹ I följande förteckning upptas Ahlbergs uppgifter inom parentes: *Kung Brännvin*, Strix 1918: 32 (1919); *En svart ballad*, Frihet 1918: 7 (1917); *Jan från Tuna*, Julfacklan 1917 (Ord och Bild 1919); *Nyår*, Sigtuna Nya Tidning 1920: 9/1 (Frihet 1917); *Stjärna*, först i Julfacklan 1918 (posthumt i Konsumentbladet 1929). Dessutom är dikten *Per Ols Per Erik* visserligen såsom Ahlberg uppger hämtad ur ett manus från 1915 men trycktes i bearbetad form i Ny Tid 1918: 4/5, »Som liten . . .» står i Borås Dagblad 1916: 18/1, novellen *Frieriet*, tryckt i Bonniers Månadshäfte 1920: 8—9, är en variant på *Fornsamlaren*, tryckt i GHT 1919: 5/4 och SigtNT 1920: 26/3, och ur *Den underbara Byttans berättelse* trycktes en tidigare variant i Ny Tids julnummer 1917.

Sidorna 55—57 i S. s. del 5 upptas av diktutkastet »Å, broder, nu . . .», som Ahlberg i sitt förord riktigt karakteriserar som ett förarbete men samtidigt med lika stor rätt anser vara tillräckligt intressant för att motivera en publicering. Ahlberg har funnit diktutkastet bland Dan Anderssons efterlämnade papper på två halvark av ett särpräglad, gult pappersslag. Diktutkastet hade emellertid vunnit åtskilligt i intresse, om Ahlberg också funnit det tredje halvark av samma pappersslag, som hör samman med de båda förra. Detta tredje papper rymmer nämligen dels början av ett prosautkast till dikten, dels en fortsättning, som är det mest utarbetade partiet av hela dikten och som visar en religiös uppfattning som det är av vikt för Dan Andersson-forskaren att kunna belägga.

Ahlberg har dessutom genomgående putsat diktutkastet utan att ange detta i förord eller anmärkningar. Det berättigade i denna putsning kan diskuteras, då texten trots förvanskningen bibehåller sin karaktär av förarbete. Åtgärden borde i varje fall på något sätt redovisats. Vissa läsarter äro slutligen i hög grad ovissa. De sista orden i Ahlbergs version äro t. ex. i manuskriptet ofullständigt skrivna med mikroskopisk handstil. Minst lika trolig läsart som »till livet» är här »av himlen», vilka ord också skulle passa bättre samman med den hittills otryckta fortsättningen. I ordagrann lydelse har det fullständiga diktutkastet följande utseende:

Å, broder, en vägg skiljer oss åt, en
vägg vars dörr är stängd. Jag kan inte
öppna den och gå in till dig, fast jag
hör din skarpa hosta och ibland lyssnar
till rosslandet från dina slemflytande
lungor

Å — broder, nu . . .

Å, broder, nu ha vi sett det allt
de som dö, de som ännu leva och de
som kämpa i mörkret för en timme av liv
för ännu en smärtfylld, bitter minut —
och vi själva? Vi gå här ännu kvar,
fast långt på väg in i skuggornas skogar.
Du hostar så stygt — hur är det med bröstet?
Lika gott — alla bröst skola brinna och brännas?

¹ Ett par av dessa fel ha påvisats av Ehrenfrid Ekman, som recenserade boken i *Frihet*, 1930: 3, s. 11, samt av Johannes Edfelt i *Ord och Bild*, 1930, s. 176.

Men själen, broder, du själv — det är värre!
 Du har ingen frid — du har ingen glädje
 och det liv du har kvar är det enda du har
 du värnar det noga — å, jag gör så med,
 men — det tjänar till intet, det slocknar ändå —
 och vart ska vi ta vägen, vi arma två,
 vårt arbet' är slut och allt det vi gjorde
 var själviskhet bara när det var bäst,
 och vi liksom skämmas för livet vi levat,
 så smutsigt, så vidrigt, så dumt!
 En hel hög med lögner och all slags synd
 och det lider mot kväll — ha vi nattkvarter än?
 Din gud var det goda som du skulle göra
 och min var det stora som jag skulle skapa,
 och vi voro lystna på ära och billigt beröm
 kanske inte, ibland liksom tvivlade vi på oss själva,
 och kanske på det vi tänkte att göra
 men trodde igen — och så blevo vi vackert
 bedragna berövade allt det det heliga
 och sitta nu tröstlöst och stirra på solen
 som sjunker och sjunker och snart är försvunnen.

— — — — —
 Ge upp dina gudar! Jag kvittar med mina,
 nu är det vi ensamma bara som finnas,
 och allt det vi tänkte och gjorde
 var bara vatten vi togo för vin
 Ge upp dina gudar — de äro som spöken
 och min har förvandlats till bara ett grin!
 Ibland till en sköka, och alltid ett svin
 Blott sällan en blomma — —
 nu be vi ej mer och tro ej mer på de gamla,
 låt allt du höll heligt som ?tet¹ ramla
 nu söka vi andra som hålla att ta i
 som inte bli luft fast vi sluta att andas
 med slemfyllda lungor — —

— — — — —
 Å broder, kom hit, hit i vrån helt sakta —
 vill du inte vi bedja en bön för oss själva,
 vad vilja vi mera så envist bli kvar
 i det murkna som gungar för blödande fötter?
 Vad binder oss mer? Var det vännerna, kärlek?
 Bah! De kunna ej följa oss längre, för övrigt
 så hade vi inga ty var och en hade sig själv
 och hade så nog — —
 Vår kärlek? Bah! Har du glömt att din ungmö,
 som blomsten blir gammal, skall skrupna och falna?
 Din egendom? Dåre! Det skräpet var bara
 små leksaker åt dig. Din ära, din heder? Låt vara!
 Det är gott de ha räckt till² hit, så som vi levat?
 Här är platsen och tiden att bedja till Herren?
 Du tror ej på honom? Så bed ändå! Om han finnes så hör han,
 och finnes han inte förlorar du intet!

— — — — —
 Nu smeker oss natten med mörker och stillhet,
 nu lyfta vi händer med ögonen slutna,
 du darrar! Var stilla, han hör oss, han hör oss,
 jag känner hans frid som en vinge av vithet
 i mörkret. Böj huvudet, så — tag emot när han giver.
 För han som bor högre än stjärnorna blänka,

¹ Osäker läsart.

² Möjligen »tills».

två syndare säga sin synd och sin otro
 och stillheten svarar — —
 Och nu är det över — det kanske var svårt,
 du darrar ännu — men det är ej av fruktan,
 du dör, men du dör ej förbannad och¹ hopplös.
 Å, broder, vi dö, framför porten av himlen².

Varför² ljusnar det så, varför ha vi ej fruktan
 varför hoppas vi grundlöst och glädjas åt livet
 som flämtande ännu rör på vårt hjärta?
 som ännu för luft genom rosslande lungor?
 Varför blir den så stark som blir tvingad på knä?
 Å, hör du ej, hör du ej tystnaden sjunger
 det tigande talar, det stumma är harpklång
 Hör — fråga ej mer — hör det tysta sjunga!
 Du darrande stackare, stanna och lyssna!

Jag är bottenlös sorg, jag är lust och rus
 jag är du, jag är bönen du bad jag är gud!
 och min frid ligger kvar kring klarnande panna
 du har rört vid min mantelfäll
 vid min klädnad av skinande ljus.

Dikten »Å — broder, nu . . .» är svår att datera, men handstilen tyder på att den är av sent datum. Utrymmet förbjuder här en diskussion av de för Dan Anderssons senare utveckling typiska trådar till indisk-filosofisk föreställningsvärld eller till Gustav Meyrinks gudsuppfattning, som det nyfunna diktslutet exemplifierar. Intressant är också det faktum att diktens slutmotiv och båda sista rader äro direkt hämtade från ett diktutkast »Till min vän konstnären Martin Åberg», som skrivits hösten 1915 men trycks först nu i höst i del 6 av *Samlade skrifter*. Men denna korta uppsats har endast avsett att tillrättalägga texten på ett par för Dan Andersson-forskningen viktiga punkter.

¹ Osäker läsart.

² Återstoden av dikten hittills otryckt.